

Keywords: forensics, natural objects, nuclear attributes, nuclear low-tech techniques, dating, identification, spatial localization.

DOI: <https://doi.org/10.33994/kndise.2020.65.40>
УДК 343.98

Віталій В'ячеславович Бандурко
судовий експерт
Кропивницького відділення

E-mail: vitalii.bandurko@kndise.gov.ua

*Київський науково-дослідний інститут судових експертиз
Міністерства юстиції України*

ПОРІВНЯЛЬНІ ЗРАЗКИ В ПОЧЕРКОЗНАВСТВІ

Стаття присвячена розгляду робочих ситуацій, які можуть виникати з наданими на дослідження порівняльними зразками підписів при проведенні відповідних експертиз. Висвітлено можливі зміни до нормативно правових актів які допоможуть якісно готувати матеріал на дослідження експерту, тим самим з мінімальними затратами часу виконувати почеркознавчі експертизи.

Ключові слова: підпис, зразки, порівняльні, почеркознавство.

З метою проведення почеркознавчого дослідження, відповідно до п. 1.3. Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень (далі – Рекомендацій), орган(особа), який(яка) призначив(ла) експертизу (залучив(ла) експерта), повинен(на) надати експерту вільні, умовно-вільні та експериментальні зразки почерку (цифрових записів, підпису) особи, яка підлягає ідентифікації.

Згідно з даним пунктом рекомендацій орган чи особа що призначили експертизу повинні надати експерту порівняльні зразки, серед яких: *вільними* зразками є рукописні тексти, рукописні записи (буквені та цифрові), підписи, достовірно виконані певною особою до відкриття кримінального провадження, провадження в справах про адміністративні правопорушення, цивільних, адміністративних чи господарських справах і не пов'язані з їх обставинами; *умовно-вільними* є зразки почерку та (або) підпису, виконані певною особою до відкриття провадження у справі, але пов'язані з обставинами цієї справи або виконані після відкриття провадження у справі та є як пов'язаними зі справою, так і не пов'язаними з її обставинами; *експериментальні* зразки почерку та (або) підпису – що виконані за завданням органу(особи), який(яка) призначив(ла) експертизу (залучив(ла) експерта), у зв'язку з призначенням такої експертизи [2].

На підготовчій стадії експерт перевіряє порівняльний матеріал, щодо кількості, якості, відповідності вимогам які пред'являються до відбору

зразків, стадії дослідження підпису та завдання кожної з них, добре описані у відповідній методиці [3].

Поспішне та неухважне ставлення до вивчення матеріалів з порівняльними зразками надалі призводить до невірних висновків в роботі експерта, а отже не виконання практичного завдання (ідентифікації особи) яке ставиться перед почеркознавчою експертизою та висвітлено в п. 1.1. рекомендацій [2].

Науково-методичні рекомендації з питань підготовки та призначення судових експертів та експертних досліджень, з самої назви якої можна дійти висновку, що вони покликані допомогти якісно, кваліфіковано підготувати та призначити судову експертизу органу(особі), який(яка) призначив(ла) експертизу (залучив(ла) експерта). На мій погляд не доцільним є позиція деяких адвокатів в судовому процесі, шляхом створення штучної проблематики (не дотримання рекомендацій стороною яка клопоче в суді про призначення почеркознавчої експертизи), в подальшому отримавши категоричний висновок не на свою користь намагатися маніпулювати тим, що не було дотримано певних норм рекомендацій. Наприклад, сторона надає в процесі підготовки та призначення експертизи вільні зразки на 10 аркушах документів, їх для експерта виявилось достатньо, щоб провести порівняльне дослідження та прийти до категоричного висновку. В свою чергу позивач або його представник ознайомившись з висновком який може бути не на їхню користь, викликає експерта до суду та апелює, що експерт не дотримався п. 1.8. рекомендацій, так як провів дослідження не з 15-ма документами, а з меншою кількістю. В судді виникає логічне запитання до апелянта: «чи могли вони надати 15-ть і більше зразків підписів в різних документах на стадії підготовки та призначення експертизи, якщо так чому це не було зроблено одразу»? Тож можна вважати, що деякі учасники процесу навмисно можуть створювати подібні ситуації та намагатися в подальшому визнавати не доказовим висновок експерта який не задовольняє інтереси зацікавленої сторони. Подібних ситуацій з рекомендаціями можна описати не одну та необхідно звернути увагу учасників судового процесу на те, що деякі пункти рекомендацій виписані не в категоричній чи обов'язковій формі, а в – «рекомендаційній», тобто зразків може бути менше або більше ніж вказано, але в кожній ситуації експерт самостійно вирішує достатність та якість порівняльного матеріалу необхідного для проведення ідентифікаційного дослідження п. 1.13 рекомендацій. Заключне слово не означає, що можна нехтувати викладеними положеннями, це лише намагання зрозуміти для сторін, що є певний діапазон в межах якого можливе виконання деяких пунктів рекомендацій.

Трапляються випадки коли дотримання відповідних пунктів рекомендацій необхідне та обов'язкове, наприклад в п. 1.6. зазначено, що переписування з документа, що досліджується або з машинописного (друкарського) тексту неприпустиме, або коли виконавець досліджуваного рукописного тексту намагався змінити свій почерк (писав лівою рукою, з іншим нахилом тощо), додатково відбираються зразки, виконані таким самим чином. Важливим згідно з п. 1.7 рекомендацій є посвідчення

експериментальних зразків органом(особою), який(яка) призначив(ла) експертизу в якому зазначається прізвище ім'я та по батькові виконавця, а також особливості зразка (написані лівою рукою, спеціальним шрифтом тощо) [2].

Згідно з п. 1.4 рекомендацій перед приєднанням вільних та умовно-вільних зразків до матеріалів справи орган(особа), який(яка) призначив(ла) експертизу (залучив(ла) експерта), має пред'явити їх особі, яка підлягає ідентифікації. У документі, що є підставою для проведення експертизи, орган(особа), який(яка) призначив(ла) експертизу (залучив(ла) експерта), зобов'язаний (зобов'язана) зазначити документи, у яких містяться вільні, умовно-вільні зразки почерку та (або) підпису особи [2].

На практиці даний пункт рекомендацій в ухвалі суду як правило виконується наступним чином, зазначається: «вільні зразки містяться в пенсійній справі, реєстраційній справі, перераховуються інші документи в яких містяться зразки, іноді просто вказано вільні зразки на 40 аркушах», але не зазначено на якому аркуші в якій графі знаходиться порівняльний зразок. Деталізується судом розташування досліджуваного об'єкта чи об'єктів, в якому розділі, графі, перед або після якого слова. Тож в разі самостійного пошуку вільних зразків підписів в пенсійній, реєстраційній справі чи інших документах теоретично виникає порушення п.п. 3 п. 2.3 Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень (далі – Інструкція), щодо заборони експерту самостійно збирати матеріали, які підлягають дослідженню, а також вибирати вихідні дані для проведення експертизи, якщо вони відображені в наданих йому матеріалах неоднозначно [1].

З теоретичної точки зору дана ситуація є зрозумілою та однозначною, але з практичної точки зору експерт в буквальному сенсі самостійно не збирає матеріали які підлягають дослідженню, вони йому вже надані і він лише у відповідних документах може виокремити вільні зразки підписів які в подальшому можливо використати для порівняння з об'єктом дослідження, при цьому має можливість порівняти виокремлені зразки з іншими вільними та експериментальними зразками підписів які надійшли з матеріалами, щоб зрозуміти чи дійсно вони належать особі яка підлягає ідентифікації. Якщо застосовувати ситуації з наданням вільних зразків підписів в пенсійній, реєстраційній справах та інших документах без зазначення аркушу та графі їх розташування до другої частини п.п. 3 п. 2.3. Інструкції виникатимуть затримки в часі з виконання експертизи, так як експерт вимушений буде заявляти клопотання для з'ясування необхідних ситуацій, які він може встановити самостійно. В зв'язку з викладеним вважаю можливим внесення змін до п.п. 3 п. 2.3 Інструкції шляхом видалення його другої частини. В разі виникнення ситуації щодо неоднозначного відображення в наданих матеріалах вихідних даних, експерт має право згідно з п.п. 2 п. 2.1 Інструкції заявити клопотання, не тільки щодо надання додаткових матеріалів і зразків, але просити суд зазначити аркуш та графу розташування зразка підпису, чи однозначного відображення вихідних даних які необхідні для проведення не тільки почеркознавчої експертизи.

Пункт 1.4 рекомендацій, у разі неможливості пред'явити зазначені зразки (смерть виконавця, від'їзд тощо) як зразки слід надавати документи або інші папери, на яких рукописні тексти (підписи) достовірно виконані особою, щодо якої ставиться питання з ідентифікації її як виконавця досліджуваного рукопису (наприклад, заяву про отримання паспорта (форма № 1), паспорт, різного роду посвідчення, на яких є власноручний підпис тощо) [2]. Але трапляються випадки коли підписи у документах, що однозначно повинні ставитися конкретно особою, вчиняються іншими особами, дана ситуація буде описана нижче і пов'язана з паспортом громадянина України.

У випадках коли експерт помічає сумніви в наданих йому вільних зразках, тоді як в ухвалі суду не прописано чи пред'являлися вони особі, що підлягає ідентифікації, а більшу кількість підписів сторона судового процесу надати не може, він має право заявити клопотання і поставити перед судом питання, щодо пред'явлення відповідного зразка чи зразків особі, яка підлягає ідентифікації, після чого в ухвалі зазначити документи, у яких містяться вільні, умовно-вільні зразки почерку та (або) підпису особи, п. 1.4 рекомендацій.

Що робити у разі (смерті особи, її від'їзду тощо), дане питання обговорювалося почеркознавцями КНДІСЕ на семінарі «Актуальні питання проведення судової почеркознавчої експертизи» 11 квітня 2019 року в м. Києві на базі Київського інституту. Реальним виходом з даної ситуації є пред'явлення вільних зразків підписів з пенсійної чи реєстраційної справи близькій особі (родичу) та зазначенням про це у документі, що є підставою для проведення експертизи. Хоч дана обставина і не прописана в рекомендаціях та це є початком можливого внесення змін до відповідних актів та впровадження їх на нормативній, методичній основі в практичну діяльність.

Вивченню питання, щодо порівняльних зразків які надходять до експерта на дослідження присвячувались роботи таких відомих експертів, як: С. А. Ципенюк, З. С. Меленевська, В. В. Липовський.

Окрім вищевикладеного основною метою даної статті, є розгляд практичних ситуацій які виникають в експерта при вивченні та роботі з порівняльними зразками які надходять на дослідження, аналіз викладеної інформації та намагання звести до мінімуму повторення ситуацій які впливають або можуть вплинути на об'єктивність висновку експерта.

На етапі вивчення матеріалів можуть виникати ситуації які покладені в основу актуальності статті, такі як умисне намагання підвести експерта до необхідного стороні висновку або неумисні помилки які не можуть вплинути на об'єктивність та категоричність висновку експерта, тому розглянемо їх детальніше:

1. Надання вільних зразків підписів в документах, що виписані на іншу людину;

2. Надання вільних зразків підписів в документах з виправленнями, дописками, невірним зазначенням прізвища, підписом не справжнього користувача абонентської книжки або власника документу (паспорт).

В першому випадку можливе надання вільного зразку підпису для порівняння в документі виписаному на іншу людину органом чи особою які

призначають експертизу з неуважності, наприклад: дослідженню підлягає підпис від імені Славко О.Ф., серед вільних зразків підписів в одному з документів наявний підпис від імені Славко Ф.П., можливо припустити, що це лише рідні між собою люди які мають спільне прізвище.

Як видно на зображенні 1 підпис «в» відрізняється візуально за транскрипцією, загальними та окремими ознаками від підписів «а» та «б» в разі якщо загальна кількість вільних зразків достатня для проведення дослідження і немає необхідності заявляти клопотання для надання додаткових матеріалів з порівняльними зразками, доцільно буде зазначити у висновку експерта, що даний зразок при дослідженні до уваги експертом не приймався з наведених вище причин (див. зображення 1).

Рис. 1. а – досліджуваний підпис, б – один з вільних зразків особи яка підлягає ідентифікації; в – вільний зразок помилково наданий на дослідження

Різновидом першої ситуації може бути надання документів з вільними зразками підписів особи яка підлягає ідентифікації, наприклад в 5-ти зразках документи виписані на чоловіка, в інших 5-ти на дружину, у всіх документах підписи за транскрипцією, загальними та окремими ознаками ідентичні. Згідно з нотаріально завіреними документами та паспорта вільні зразки в наданих документах належать чоловікові. Не рідко трапляються випадки коли подружжя пара ведучи спільне господарство, підписують документи один замість одного, тому й може виникнути ситуація коли у документах виписаних на різних осіб, підписи виявилися одного з подружжя. Отже в разі достатності вільних зразків підписів у документах виписаних на ім'я особи, що ідентифікується та з метою уникнути в подальшому сумніву з приводу об'єктивності висновку експерта, також доцільно буде зазначити, що вільні зразки підписів у документах виписаних на громадянку (П.І.П.) при дослідженні до уваги експертом не приймалися з наведених вище причин (див. зображення 2).

Рис. 2. а – вільні зразки підписів в документах на ім'я чоловіка,
б – вільні зразки підписів в документах на ім'я дружини

По другій ситуації трапляються випадки надання вільних зразків підписів одного з подружжя в яких підписи чоловіка намагаються видати за підписи дружини, сторона навмисно підмінює вільні зразки з метою ввести експерта в оману, тим самим підвести його до висновку який буде на їхню користь. При ознайомленні з вільними зразками не одразу можуть помічатися виправлення, дописки, так як барвна речовина кулькової ручки на око може бути дуже схожою на барвну речовину якою зроблені дописки. З метою встановити підозру чи спростувати її варто використовувати люмінесцентну мишку «Регула». В результаті такої практики було встановлено, що в абонентській книжці до прізвища дописано літеру «а» з ініціалами, в деяких місцях виправлено ініціали або ім'я (договір), додатковим доказом зміни вільних зразків стала наявність оригінального прізвища з ініціалами які не піддалися корегуванню. В разі достатньої кількості вільних, експериментальних зразків підписів для проведення порівняльного дослідження, доцільно буде зазначити у висновку та проілюструвати в таблиці описану ситуацію чим аргументувати не прийняття даних зразків до уваги при проведенні експертизи (див. зображення 3).

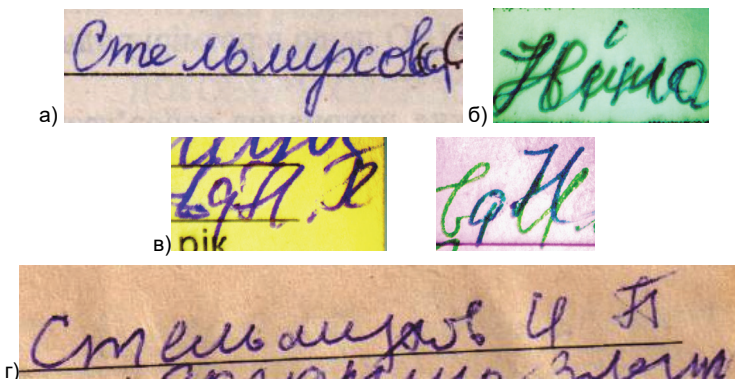

Рис. 3. а – досліджуваний підпис, б – вільний зразок в якому виправлено ім'я Іван на Ніна,
в – вільні зразки з дописками та виправленнями, г – запис в абонентській книжці без виправлень та дописок

До даної категорії умисної підготовки зразків можна віднести наступну ситуацію, наприклад людині потрібне почеркознавче дослідження, відповідно вона приходить до експертної установи пише заяву додає до неї оригінал досліджуваного документу, експериментальні зразки підписів, які з першого погляду на око суттєво відрізняються від досліджуваного підпису. Доцільним постає питання щодо наявності вільних зразків підписів, в момент написання заяви наявний оригінал паспорту з підписом, але останній в свою чергу відрізняється від експериментальних зразків та досліджуваного підпису (можливо з моменту отримання паспорту людина змінила свій підпис). Після кількох запитань було встановлено, що паспорт чоловікові в готовому вигляді з підписом (навіть без імітації на його особистий) привезли додому. Звісно питання, щодо надання вільних зразків підписів залишилося беззаперечним та клопотання експерта в даній ситуації залишилося без виконання, як і заява громадянина.

Вищевикладене говорить про те, що до вільних зразків підписів які містяться в паспортах необхідно ставитися із застереженням, бо на жаль в нашій державі можливі випадки видачі паспортів без участі його власника (див. зображення 4).

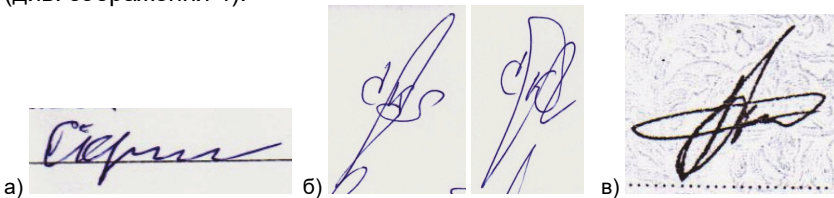

Рис. 4. а – досліджуваний підпис, б – експериментальні зразки підписів, в – вільний зразок підпису в паспорті

Розглянуті вище ситуації будуть актуальними для стажерів, експертів початківців, адже поверхневий підхід до стадії вивчення матеріалів, порівняльних зразків, що надійшли на дослідження експертові призводить в майбутньому до необхідності призначити повторну чи додаткову експертизу.

Необхідною дана стаття може стати для суддів, правоохоронних органів, адвокатів, які зможуть в подальшому ретельно дотримуватися положень викладених у рекомендаціях з метою якісного призначення почеркознавчої експертизи, що в свою чергу скоротить термін виконання експертизи, так як не доведеться виконувати клопотання експерта (для пошуку додаткових зразків необхідних для проведення експертизи, виправляти наявні помилки та ін.) і витратити додатковий час.

Маю надію, що висвітлені ситуації спонукатимуть зацікавлене коло осіб до відповідних дискусій, які в свою чергу зможуть перерости в реальні зміни до інструкції, рекомендацій тим сам вивести на новий якісний рівень підготовки, призначення та проведення почеркознавчих експертиз.

Перелік посилань

References

1. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень: затв. наказом Мініюсту України від 08.10.1998 № 53/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98>

1. *Instructions on the appointment and conduct of forensic examinations and expert studies: approved by order of the Ministry of Justice of Ukraine dated 08.10.1998 No. 53/5.* Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98> (In Ukrainian)

2. Науково-методичні рекомендації з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98>

2. *Scientific and methodological recommendations on the preparation and appointment of forensic examinations and expert studies.* Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98> (In Ukrainian)

3. Меленева З. С., Ковальов К. М., Шпакович Н. Г. Методика дослідження підписів. ДНДЕКЦ МВС України. Київ, 2009.

3. *Melenevska, Z. S., Kovalov, K. M., Shpakovych, N. H.* (2009). *Signature Research Methodology.* The State Scientific Research Forensic Center of the MIA of Ukraine, Kyiv (In Ukrainian)

СРАВНИТЕЛЬНЫЕ ОБРАЗЦЫ В ПОЧЕРКОВЕДЕНИИ

В. Бандурко

Статья посвящена рассмотрению рабочих ситуаций, которые могут возникать с предоставленными на исследование сравнительными образцами подписей при проведении соответствующих экспертиз. Освещены возможные изменения в нормативно-правовых актах, которые позволят оптимизировать работу эксперта при проведении судебных почерковедческих экспертиз.

Основной целью данной статьи является рассмотрение практических ситуаций, возникающих у эксперта при изучении и работе со сравнительными образцами, поступившими на исследование. Анализ экспертной практики поможет свести к минимуму экспертные ошибки, что в свою очередь повлияет на объективность заключения эксперта.

В статье изложены ситуации, возникающие на этапе изучения материалов, которые могут повлиять на объективность и категоричность заключения эксперта:

– предоставление свободных образцов подписей в документах, выписанных на другого человека;

– предоставление свободных образцов подписей в документах с поправками, дописками, неверным указанием фамилии, подписи настоящего пользователя абонентской книжки или владельца документа (паспорт).

Рассмотренные ситуации помогут стажерам, начинающим экспертам в изучении материалов поступивших на исследование.

Необходимо отметить, что поверхностный подход на стадии их изучения, может привести к необходимости назначения дополнительных экспертиз.

Статья может быть полезна судьям, помощникам судей, представителям правоохранительных органов, адвокатам при назначении почерковедческой экспертизы, а также может способствовать уменьшению срока выполнения экспертизы.

Ключевые слова: подпись, образцы, сравнительные, почерковедение.

COMPARATIVE EXAMPLES IN HANDWRITING RESEARCH

V. Bandurko

The article is devoted to the consideration of working situations that may arise with comparative samples of signatures provided for research during the relevant examinations. Possible changes in regulatory legal acts that will optimize the work of an expert during judicial handwriting examinations are highlighted.

The main goal of this article is to consider the practical situations that an expert has when studying and working with comparative samples received for research. An analysis of expert practice will help minimize expert errors, which in turn will affect the objectivity of an expert's opinion.

The article sets out the situations that arise at the stage of studying materials that can affect the objectivity and categorization of an expert's opinion:

- providing free samples of signatures in documents issued to another person;
- providing free samples of signatures in documents with amendments, supplements, incorrect indication of the name, and signature of the current user of the subscriber book or the owner of the document (passport).

The situations discussed will help interns, novice experts in the study of materials received for research.

It should be noted that a superficial approach at the stage of their research might lead to the need for additional examinations.

The article can be useful to judges, assistant judges, representatives of law enforcement agencies, lawyers when assigning a handwriting examination and can help to reduce the time for the examination.

Key words: signature, samples, comparative, handwriting.

DOI: <https://doi.org/10.33994/kndise.2020.65.41>
УДК 343.98

Галина Михайлівна Янкович
головний судовий експерт
відділу технічних досліджень документів
лабораторії криміналістичних видів досліджень

E-mail: halyna.yankovych@kndise.gov.ua

Київський науково-дослідний інститут судових експертиз
Міністерства юстиції України

**ДОСЛІДЖЕННЯ ДОКУМЕНТІВ, ЩО ПОСВІДЧУЮТЬ ОСОБУ, ТА ІНШИХ
ДОКУМЕНТІВ, ЯКІ МІСТЯТЬ ЕЛЕМЕНТИ ВИСОКОТЕХНОЛОГІЧНОГО
ЗАХИСТУ**

У статті розглянуті питання стосовно судово-технічного дослідження документів нового покоління, що посвідчують особу, та інших документів, споряджених високотехнологічними засобами захисту від підробки. Основною